

can be divided into two groups: equipped reservoirs - the main purpose of which is sport and recreational fishing among amateurs and athletes, and equipped artificial reservoirs located on the territory of recreation complexes. In total, there are 25 recreation complexes on the territory of the region, which, in addition to fishing, provide other services. The largest number of such recreation complexes is located in Lviv district - 12 units, Stryi - 8, Drohobych and Chervonograd - 2 each, and Yavoriv - one complex.

Recreational fishing and fishing tourism can become a very profitable branch of the country's economy, if legislative regulation of fishing rules and methods is established, and the infrastructure for comfortable recreation of Ukrainians and foreigners is improved. Lviv region has good prerequisites for the further development of recreational fishing and fishing tourism. First of all, this is facilitated by the resource component and the growing number of fishermen. The increased demand for high-quality fishing grounds with comprehensive service starting from the organization of transfer, accommodation and food will popularize this type of tourism in our region.

Keywords: fishing, recreational and sports nature use, surface waters, fishing tourism, recreation.

Надійшла 07.02.2023р.

УДК 338.48-6:2[726:27-53.42(477.51)

DOI:<https://doi.org/10.25128/2519-4577.23.1.18>

Тетяна ШОВКУН, Інна МИРОН

ДЕРЕВ'ЯНІ ЦЕРКВИ ЧЕРНІГІВЩИНИ ЯК СКЛАДОВІ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

У статті досліджуються дерев'яні храми Чернігівщини як складові культурно-історичної спадщини. Складений список-перелік дерев'яних храмів у розрізі адміністративних районів області та проаналізовані особливості їх поширення. Охарактеризовано такі церкви: Покрови Пресвятої Богородиці (с. Гайворон), Успіння Пресвятої Богородиці (с. Сваричівка), Покрови Пресвятої Богородиці (с. Синявка), Троїцьку (с. Новий Білоус), Георгіївську (с. Седнів), Миколаївську (м. Новгород-Сіверський), Успенську (с. Сильченкове), Успенську (с. Волосківці). Також здійснено групування пам'яток дерев'яного зодчества Чернігівщини за часом побудови, що викликає інтерес безпосередньо як у дослідників культурної спадщини регіону, так і у населення загалом. Складено перелік зруйнованих дерев'яних храмів Чернігівщини початку ХХ століття. Побудована картосхема розміщення існуючих та втрачених дерев'яних церков регіону. Проаналізовані можливості розвитку релігійного туризму, який базується на наявності значної кількості сакральних об'єктів.

Ключові слова: дерев'яні церкви, історико-культурна спадщина, сакральні об'єкти, Чернігівщина.

Постановка науково-практичної проблеми. В останні роки спостерігається відродження духовних традицій українського народу і, як наслідок, посилення інтересу до сакральних об'єктів, серед яких чільне місце займають дерев'яні церкви, що безумовно є творами архітектурного мистецтва. Українські дерев'яні церкви є надбанням не лише вітчизняної, а й світової культури, оскільки українське дерев'яне церковне зодчество не має аналогів у світі й вивчається вченими різних країн. Дерев'яні храми України мають регіональні відмінності, оскільки їхнє будівництво пов'язано з місцевими традиціями та особливостями архітектури того чи іншого регіону. Крім того, будівництво храмів здійснювалося переважно місцевими майстрами, уміння яких було надбанням усього року.

Актуальність і новизна дослідження. На Чернігівщині дерево завжди було головним будівельним матеріалом, тому дерев'яні церкви набули значного поширення у минулому і збереглися сьогодні практично на всій території області. Нетривкий характер будівельного матеріалу, численні перебудови та внесення еле-

ментів більш пізнішого походження призводять до втрати багатьох унікальних зразків дерев'яного церковного будівництва. Це обумовлює необхідність й актуальність їхнього дослідження.

Зв'язок теми з важливими науково-практичними завданнями. Дане дослідження виконано у рамках наукової теми «Чернігівська область: особливості та проблеми розвитку в нових координатах регіональної політики», яка виконується на кафедрі географії, туризму та спорту Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя.

Метою статті є уточнення та доповнення списку-переліку дерев'яних церков Чернігівщини як складових історико-культурної спадщини та визначення їхньої ролі у розвитку релігійного туризму Чернігівської області.

Аналіз останніх публікацій за темою дослідження. Питання культурно-історичної спадщини України має міждисциплінарний характер і висвітлюється у працях науковців різних напрямків. У своїй більшості це дослідження мистецтвознавців, культурологів, істориків тощо. Дослідження української дерев'я-

ної сакральної архітектури Лівобережної України у ХХ ст. проводив С. Таранушенко. Він дослідив (зробив заміри) та описав понад 180 дерев'яних церков, з яких на сьогодні збереглося менше 10 % [15]. Список-перелік дерев'яних церков України і українських етнічних земель у 1996 році був складений В. Слободяном [13]. У 2006 році О. Крушинська створила веб-ресурс «Дерев'яні храми України». Мета проекту: пошук, структуризація і популяризація інформації про пам'ятки дерев'яної церковної архітектури України [6]. Дослідженню дерев'яних храмів України присвячені праці В. Вечерського («Українські дерев'яні храми», 2008) [3], М. Драгана («Українські дерев'яні церкви», 2014) [7] та інших вчених.

Ряд наукових праць присвячені дослідженню сакральних об'єктів конкретних регіонів. Так, І. Скриль, досліджуючи історико-культурні ресурси Харківського регіону з метою розвитку культурно-пізнавального туризму, вивчає дерев'яні храми, як такі, що можуть слугувати складовою туристичного-рекреаційного потенціалу регіону [12]. Численні праці присвячені дерев'яним церквам Карпатського регіону, оскільки багато з них внесені до списку світової спадщини ЮНЕСКО. Так, Н. Паньків вивчаючи тенденції розвитку релігійного туризму в Карпатському регіоні, дає характеристику різних сакральних об'єктів, серед яких є і дерев'яні церкви [8]. Водночас дослідження дерев'яних храмів Чернігівщини в останні роки не проводилося.

Викладення основного матеріалу. Розквіт українського дерев'яного церковного зодчества припадає на ХУІІІ ст. Основа дерев'яної церкви – квадратний зруб із горизонтально укладених брусів чи колод, які у місцях перетинання з'єднані врубками. Церкви займали найбільш мальовниче, чільне місце в центрі села і склалися із таких функціональних структур: бабинець, основна нава, вівтар, ризниця та паламарня. При будівництві враховувались відповідність церковній символіці, конструктивність, якій підпорядковувались елементи зовнішніх і внутрішніх форм і декорації. У той час на Лівобережній Україні будувалися переважно монументальні дерев'яні церкви з високими баштами [5].

На основі аналізу літературних джерел [6, 13, 19] та власних досліджень встановлено, що в межах Чернігівської області збереглися сорок сім дерев'яних церков. Деякі з них сьогодні, на жаль, знаходяться на стадії руйнування. Слід зазначити, що ця кількість церков може бути іншою і потребує уточнення. Автори будуть вдячні всім за довідкову інформацію.

Найбільш цінну історико-культурну спадщину становлять дерев'яні храми, які були побудовані кілька століть тому. Саме вони є самотніми свідками культурної та історичної цінностей українського народу. Більшість дерев'яних церков Чернігівської області належать переважно до ХУІІІ-ХІХ ст. (рис. 1).

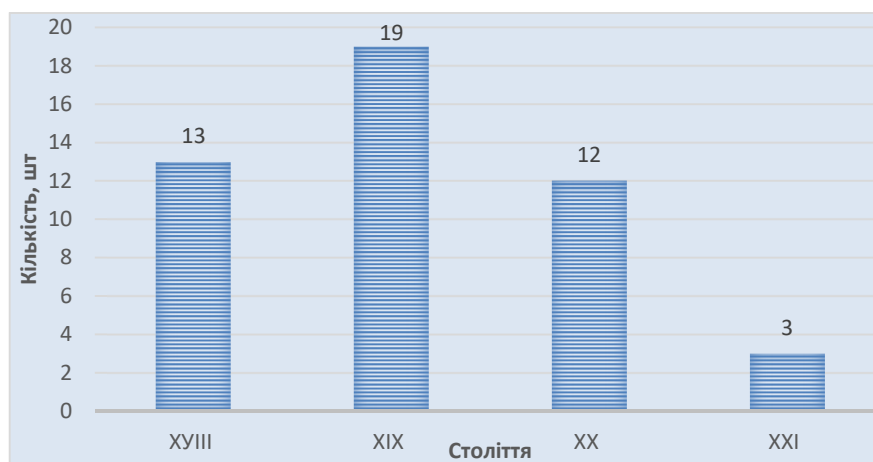

Рис. 1. Розподіл дерев'яних церков Чернігівської області за часом побудови (джерело: побудовано авторами)

Розміщені дерев'яні церкви по території області нерівномірно: більшість церков розташовані у північно-західній і північній частинах області в межах Чернігівського та Корюківського районів – шістнадцять і тринадцять церков відповідно. Найменша їх кількість зосереджена у Новгород-Сіверському районі (табл. 1).

У Чернігівській області є багато втраче-

них дерев'яних сакральних об'єктів. Серед них п'ятиповерхова хрещата Троїцька церква у с. Пакуль Чернігівського району, яка була споруджена у 1710 році. Троїцька церква – це одна з найбільш вивчених дерев'яних церков Лівобережжя, окраса дерев'яного монументального зодчества. На жаль, плани щодо її відтворення за дійсними кресленнями на території Націо-

нального музею народної архітектури та побуту України не були реалізовані. Ще однією святинєю, яка була втрачена за часів комуністичної влади, є церква Різдва Богородиці у с. Довжик Чернігівського району. Вона була збудована у 1711 році, а у XIX ст. перебудована.

Первісно церква була тридільною, а після перебудови стала хрещатою і в ній яскравіше проявилися риси класицизму. Зруйнована церква Різдва Богородиці у 30-х роках XX століття.

Таблиця 1.

Список-перелік дерев'яних церков у розрізі адміністративних районів Чернігівської області станом на 2022 рік [складено авторами]

Адміністративні райони	Назва церкви (населений пункт)
Корюківський	Успіння Пресвятої Богородиці (1* с. Волосківці), Покрови Пресвятої Богородиці (2* с. Синявка), Святої Трійці (3* с. Степанівка), Покровська (4* с. Олександрівка), Покрови Пресвятої Богородиці (5* с. Дягове), Святої Трійці (6* с. Хотунічі), Свято-Миколаївська (7* с. Осьмаки), Михайлівська (8* с. Городище), Святого Миколи (9* с. Гірськ), Святого Архистратига Михайла (10* с. Чепелів), Преображенська (11* с. Кириївка), Дмитра Ростовського (12* с. Чорнотичі), Різдва Пресвятої Богородиці (13* с. Загребелля)
Ніжинський	Покрови Пресвятої Богородиці (14* с. Гайворон), Преображення Господнього (15* с. Стара Басань), Святого Олександра Невського (16* с. Селище), Успенська (17* с. Ведмедівка), Казанської Ікони Божої Матері (18* с. Піски), Святого Архистратига Михайла (19* с. Головеньки), Козацька церква (20* м. Батурин), Каплиця Святого Миколая (21* м. Батурин)
Новгород-Сіверський	Святого Миколи (22* м. Новгород-Сіверський), Святого Івана Хрестителя (23* с. Блистова), Покрови Пресвятої Богородиці (24* с. Ларинівка)
Прилуцький	Успіння Пресвятої Богородиці (25* с. Сваричівка), Трьох Святителів (26* с. Кустівці), Святих Апостолів Петра і Павла (27* с. Рябухи), Покровська (28* с. Смош), Преображення Господнього (29* с. Переволочна), Успіння Пресвятої Богородиці (30* с. Сильченкове), Преподобної Параскеви Сербської (31* с. Дідівці)
Чернігівський	Різдва Пресвятої Богородиці (32* с. Количівка), Святої Трійці (33* с. Новий Білоус), Успіння Пресвятої Богородиці (34* с. Рогоща), Святого Юрія (35* смт. Седнів), Святого Михайла (36* с. Максим), Святого Архистратига Михайла (37* с. Буянки), Святої Трійці (38* с. Грабів), Святого Архистратига Михайла (39* с. Даничі), Миколаївська (40* с. Морівськ), Церква Зішестя Святого Духа (41* с. Кувечичі), Михайлівська (42* с. Чемер), Різдва Богородиці (43* с. Карасинівка), Святого Феодосія Печерського (44* с. Сокирин), Святого Архистратига Михайла (45* с. Брусилів), Вознесіння Господнього (46* с. Улянівка), Вознесенська (47* с. Роїще)

1*Номер церкви на картосхемі (рис. 2)

Узагалі 20-30 роки XX ст. – це період руйнації значної кількості дерев'яних храмів області. Найбільша їх кількість (тринадцять) була зруйнована у Новгород-Сіверському районі, у Чернігівському та Корюківському – сім та п'ять відповідно. Найменша – у Ніжинському та Прилуцькому районах (дві та одна). На жаль, процес руйнації храмів продовжується. Зовсім нещодавно згоріли Успенська церква, яка збудована у 1875 р. (с. Кобижча Ніжинського району), церква Покрови Пресвятої Богородиці, яка датувалася XVII ст. (с. Корінецьке Прилуцького району) (табл. 2).

Водночас спостерігається відновлення традицій дерев'яного церковного зодчества. На території області є новозбудовані дерев'яні

церковні споруди, які датовані XXI ст. Дві з них розташовані у Ніжинському районі у м. Батурин на території Національного історико-культурного заповідника «Гетьманська столиця». Це – Замкова церква Воскресіння Господнього. Перша писемна згадка про неї датується 1680-ми роками. Церква була знищена російськими військами у 1708 році, а відтворена у 2008 році за зразком православних українських церков XVIII ст. Другий сакральний об'єкт – це каплиця Святого Миколая, яка збудована в 2011 році на пошану 150-х роковин перепоховання Т. Г. Шевченка. На початку XXI ст. у с. Дідівці Прилуцького району був зведений дерев'яний храм Преподобної Параскеви Сербської, у якому нині лунають візантійські переспіви.

Список-перелік втрачених дерев'яних церков у розрізі адміністративних районів Чернігівської області з 20-х рр. XX ст. [1, з доповненнями]

Адміністративні райони	Назва церкви (населений пункт)
Чернігівський	Троїцька (1* с. Пікуль), Різдва Богородиці (2* с. Довжик), Миколаївська (3* с. Жукотки), Покровська (4* смт. Седнів), Миколаївська (5* с. Морівськ), Різдва Богородиці (6* с. Неданчичі), Воскресенська, Покровська та Троїцька (7*, 8*, 9* смт. Любеч)
Новгород-Сіверський	Святого Миколи (10* с. Комань), Різдва Богородиці (11* с. Грем'яч), Благовіщенська (12* с. Лісконоги), Миколаївська (13* с. Мамекіне), Успенська (14* с. Стахорщина), Різдва Христова (15* с. Шептаки), Георгієвська (16* с. Горбове), Миколаївська (17* с. Печенюги), Іллінська (18* с. Мезин), Покровська та церква Святої Трійці (19*, 20* смт. Короп), дерев'яна церква (21* с. Леньків) та Покровська (22* м. Новгород-Сіверський)
Корюківський	Святого Юрія (23* с. Велике Устя), Різдва Богородиці (24* с. Жукля), Різдва Богородиці (25* смт. Мена), Вознесенська (26* с. Сосниця), Покровська (27* с. Пекарів)
Ніжинський	Миколаївська церква (28* с. Нові Млини), Хрестовоздвиженська церква (29* с. Хороше Озеро), Успенська (30* с. Кобижча)
Прилуцький	Георгіївська (31* с. Іваниця), Покрови Пресвятої Богородиці (32* с. Корінецьке)

1*Номер церкви на картосхемі (рис. 2)

Територіальний розподіл існуючих і втрачених дерев'яних церков Чернігівщини

наведено на картосхемі (рис. 2).

Рис. 2. Територіальний розподіл існуючих і втрачених дерев'яних церков Чернігівщини

На думку української регіональної суспільної телерадіокомпанії «Суспільне Чернігів» до ТОП 5 дерев'яних церков Чернігівської області слід віднести такі церкви: Троїцьку (с.

Новий Білоус), Георгіївську (смт. Седнів), Миколаївську (м. Новгород-Сіверський), Успенську (с. Сильченкове), Успенську (с. Волосківці) [16]. Автори поділяють думку телерадіо-

компанії «Суспільне Чернігів», але пропонують розширити список ТОП до 8 дерев'яних церков, включивши в нього найдавніші храми Чернігівщини: Покрови Пресвятої Богородиці (с. Гайворон), Успіння Пресвятої Богородиці (с. Сваричівка), Покрови Пресвятої Богородиці (с. Синявка).

Церква Покрови Пресвятої Богородиці знаходиться у с. Гайворон Ніжинського району. Точна дата заснування церкви невідома. В актах Літовського князівства (1648 рік) згадується козацька Покровська церква у Гайвороні. У 1780 році було збудовано нове приміщення церкви, а у середині XIX ст. – сучасну будівлю.

Рис. 3. Церква Покрови Пресвятої Богородиці у с. Гайворон (фото І. Мирон)

У с. Сваричівка Прилуцького району діє церква Успіння Пресвятої Богородиці, яка датується 1709 роком. Церква є зразком Чернігівської школи народної архітектури доби українського бароко. Це пам'ятка архітектури національного значення. За час існування храму його будівля зазнавала неодноразових змін. Так, у 1820 році церква з тридільної була перебудована в хрещату з додаванням бокових приділів, а у 1870 році було добудовано галерею та дзвіницю (рис. 4). У XIX ст. під час встановлення нового чотирирясного іконостасу, виготовленого у стилі пізнього класицизму, було зруйновано первісний іконостас. Прикрасою церкви є збережений різьблений портал північного фасаду та фрагменти іконостасу розібраної церкви із с. Вишнівка [9].

Рис. 4. Церква Успіння Пресвятої Богородиці у с. Сваричівка (джерело: <https://parafia.org.ua/UCA/derevnyi/siversko-chnernihivska/chnernihivska-obl/row1/uspenska-tserkva-13/>)

Не менш цікавою архітектурною спорудою, яка до сьогодні зберегла свою первісну форму, є церква Покрови Пресвятої Богородиці, яка розташована у с. Синявка Корюківського району. Дискусійним є питання щодо дати заснування та будівництва церкви. Існує думка, що на місці сучасної церкви колись існувала однойменна козацька церква 1706 року побудови і саме на її місці було зведено у 1775 році новий храм [17]. В інших джерелах наводиться інформація не про будівництво нової церкви, а про перебудову у 1775 році уже існуючої будівлі. Сучасне приміщення церкви є триголовим і відображає народну архітектуру Лівобережжя періоду українського бароко (рис. 5). Особливістю сакрального об'єкту є наявність центрального восьмигранного зрубу та віконних порізів різної форми. В інтер'єрі храму увагу при-

вертають бронзове панікаділо й багатоярусна ажурна церковна люстра [11].

Дві церкви із ТОП 8 розташовані у Чернігівському районі – Троїцька та Георгіївська. Дерев'яний храм в ім'я Святої Трійці у с. Новий Білоус, який був збудований у 1790 році (за іншими джерелами – у 1739 році), є зразком Чернігово-Сіверської школи дерев'яної монументальної архітектури. Згодом із трьох сторін церкви були добудовані портики із дерев'яними колонами. Церква одноповерхова, хрещата, з квадратним бабинцем. У приміщенні церкви зберігся різьблений іконостас (рис. 6). Церковними святинями є дві гаптовані плащаниці із зображенням розпростертого тіла Ісуса Христа та півпостаті Євангелістів. Церква Святої Трійці є пам'яткою архітектури національного значення [10].

Рис. 5. Церква Покрови Пресвятої Богородиці у с. Синявка [6]

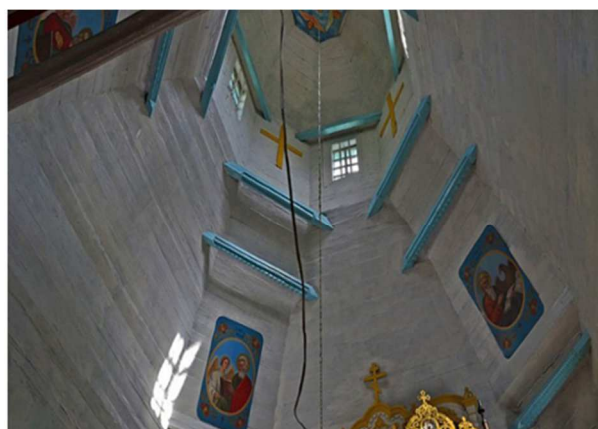

Рис. 6. Церква Святої Трійці у с. Новий Білоус [10]

Георгіївська церква у смт. Седнів є рідкісним зразком монументальних дерев'яних споруд на Лівобережжі України періоду бароко і збудована без єдиного цвяха. Точна дата будівництва церкви не відома. За одними джерелами вона була збудована до 1747 року, за ін-

шими – у 1715 році або, навіть, у XVII ст. Церква тридільна з восьмигранною центральною вежею, одноповерха з двома залами. У XIX ст. приміщення церкви неодноразово перебудовували. Після революції 1917 року зі встановленням більшовицької влади церква була зак-

рита і протягом десятиліть поступово руйнувалася, а під час Другої світової війни – суттєво пошкоджена. Відомо про кілька етапів реставрації церкви: 1975-1978 рр. та у 2004-2007 рр. Під час останньої реставрації церкву практично було споруджено наново, при цьому використовувалися стародавні технології та автентичні матеріали і конструкції (рис. 7). Із 2008 року почала діяти як культова споруда. Сьогодні стан приміщення Георгіївської церкви незадовільний – потрібна реставрація [4].

Миколаївська церква у м. Новгород-Сіве-

рський є зразком дерев'яних барокових храмів Чернігівщини (Чернігово-Сіверська дерев'яна архітектура), що дійшли до нас у цілісному стані. Вона була збудована у 1720 році (за іншими джерелами у 1764 р.). Церква хрещата в плані без виділення центральної дільниці в зовнішніх об'ємах, має п'ять зрубів, одну високу баню в центрі, багатоярусний дах. Цікава деталь архітектури – скошені кути одвірків, що характерно для українського народного зодчества. У 1820 році відбулася перша перебудова храму, а у другій половині ХХ ст. – друга.

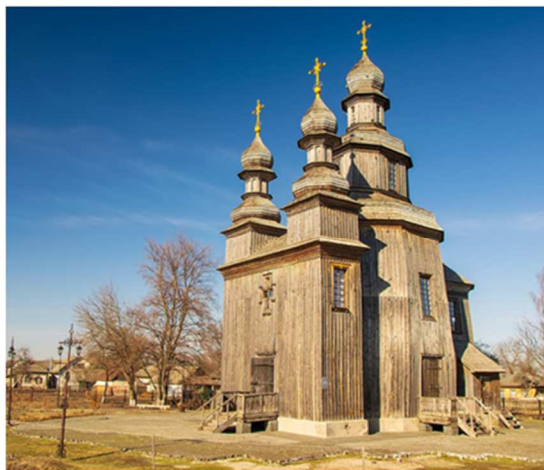

Рис. 7. Вид Георгіївської церкви з південного сходу, 1969 р. і сучасний вигляд (джерело: <https://susilne.media/244405-odna-iz-najstarsih-derevanih-cerkov-na-cernigivsinigeorgiivska-cerkva-u-sednevi/>, [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0_\(%D0%A1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B2\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0_(%D0%A1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B2)))

У 1970-х рр. Миколаївська церква була відреставрована, і з 1980 року вона починає функціонувати як виставковий зал Новгород-Сіверського філіалу Чернігівського архітектурно-історичного заповідника [2]. Сьогодні – це

діючий храм. На початку ХХІ ст. були проведені ремонтні роботи: дах церкви був змінений на металевий і пофарбовані стіни. Це негативно позначилося на її автентичності (рис. 8).

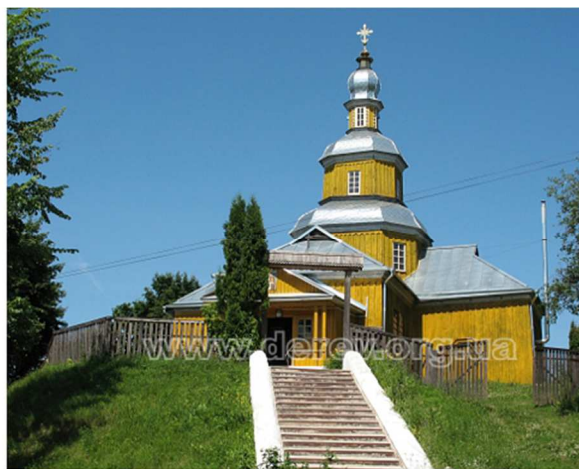

Рис. 8. Миколаївська церква, м. Новгород-Сіверський (джерело: http://www.derev.org.ua/chernih/novg_siv.htm)

Є дві версії побудови Успенської церкви у с. Сильченкове Прилуцького району. За першою версією вона була збудована у 1775 році братами Мазаракі, а у 1890-х роках перебудована Бузовським. За другою – Бузовський у XIX ст. збудував нову церкву на місці попередньої. Для храму характерний типовий декор барабанів та шатрових бань, що визначає її «парафіяльний стиль». Приміщення церкви – це дев'ятидільна дерев'яна споруда з аркадою над входом і притвором із заходу. Є дві башти. У

південній башті розташована дзвіниця та сходи, які ведуть на хори у вигляді балкону на кованих кронштейнах. Храм вінчають п'ять наметових верхів на восьмериках і три невеликі намети над баштами й головним входом. У храмі збереглися ікони XVIII-XIX ст., олійні розписи початку XX ст. та старовинні дзвони. Інтер'єр і фасад церкви прикрашає художнє різьблення по дереву і металу (рис. 9). За всю історію свого існування Успенська церква ніколи не припиняла богослужінь [14].

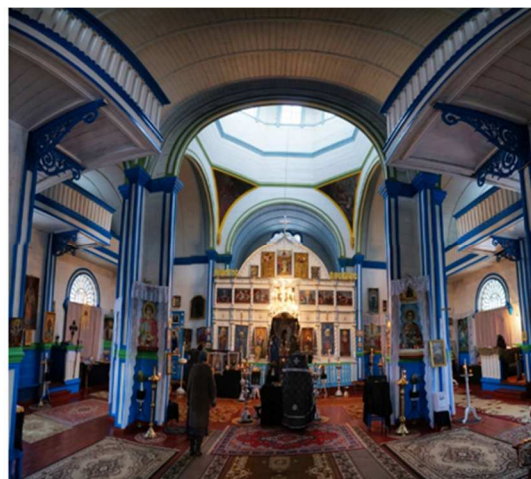
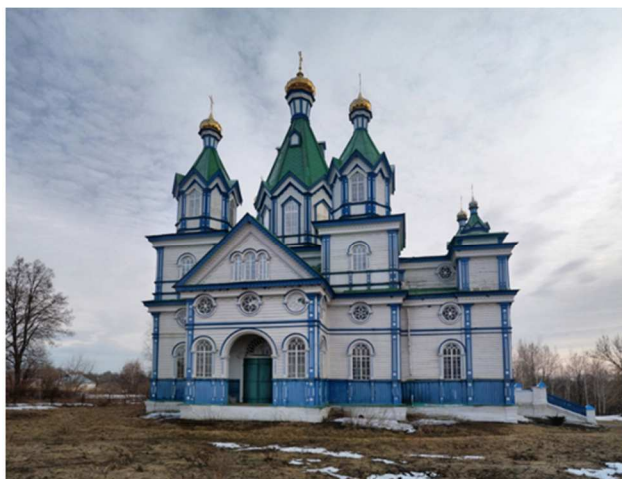

Рис. 9. Успенська церква, с. Сильченкове [14]

Успенська церква у с. Волосківці Корюківського району є зразком козацької церковної архітектури Лівобережжя XVII-XVIII ст. Це хрещата, однобанна церква, яка була збудована у 1765 році без єдиного цвяха у стилі українського бароко (рис. 10). У подальшому примі-

щення церкви перебудовувалося. Від початкового вигляду зберігся п'ятикамерний зруб з високим центральним восьмериком, який увінчується бароковою банею з заломом та главкою, а також двері зі зрізаними верхніми кутами [6].

Рис. 10. Успенська церква, с. Волосківці (джерело: chernihivregion.travel)

Серед культурної спадщини нашої країни чільне місце займають релігійні традиції, які ґрунтуються на сакральних ресурсах. Наявність значної кількості різних за віком та архітектурою дерев'яних церков на Чернігівщині підвищує інтерес до духовної спадщини регіону та

позитивно впливає на розвиток релігійного туризму у його межах. Цьому також сприяє те, що м. Чернігів є визначним духовним центром України. У ньому збереглися історико-культурні пам'ятки, серед яких собори та церкви, які на сьогодні виконують не лише релігійну функ-

цію, а й туристичну.

Аналіз розміщення дерев'яних храмів у межах області свідчить про те, що значна їх кількість розташована поруч з основними автомобільними дорогами міжнародного значення, що проходять у межах області. Так, переважна

більшість дерев'яних церков Чернігівського району розташована вздовж європейського маршруту E95, а Прилуцького – вздовж E95 та M02. Це дозволяє включати дані сакральні об'єкти в тури вихідного дня (рис. 11).

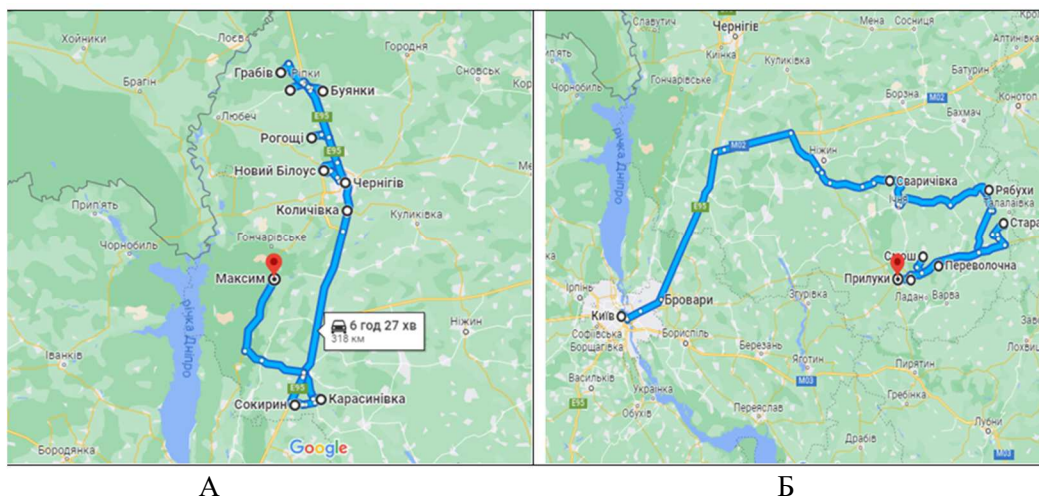

Рис. 11. Схема розміщення дерев'яних храмів біля міжнародних автомобільних шляхів: А – Чернігівський район, Б – Прилуцький район

Розташування сакральних об'єктів у межах транспортної доступності до кількох годин сприяє розвитку внутрішньообласного туризму. Так, дерев'яні церкви Новгород-Сіве-

рського району розташовані у межах доступності до півтори години, що дозволяє організувати одноденні тури вихідного дня в цьому регіоні (рис. 12).

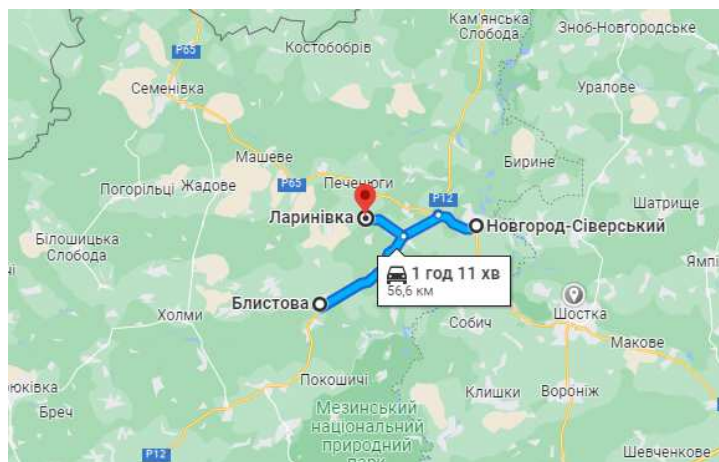

Рис. 12. Схема розміщення дерев'яних храмів Новгород-Сіверського району

Висновки. Кожен період розвитку Чернігівщини залишив частинку своєї історії в її дерев'яних сакральних об'єктах. На сьогодні дерев'яні храми зберігають у собі традицію українського народу та впливають на формування культурно-історичної спадщини регіону. На території Чернігівської області нараховується 47 дерев'яних храмів, більшість яких належать переважно до XVIII-XIX ст. Кількість дерев'яних церков постійно змінюється: одні, побудовані кілька століть тому, під впливом різноманітних чинників руйнуються, інші зазнають змін. Водночас спостерігається відновлення традицій дерев'яного церковного зодчества – у

XXI ст. на Чернігівщині були збудовані нові дерев'яні церкви. У сучасному світі дерев'яні храми є туристично привабливими атракціями, що сприяє розвитку релігійного туризму в Україні, зокрема і на Чернігівщині. Розташування сакральних об'єктів поблизу міжнародних і загальнодержавних автомобільних магістралей робить їх доступними для відвідування туристами. Безумовно, це потребує певних інвестицій для підтримки культурної спадщини.

Дерев'яні церкви Чернігівщини як складові культурно-історичної спадщини потребують подальшого вивчення та охорони.

Перспективи використання результатів дослідження. Практичні результати дослідження можуть використовуватися профільними структурними підрозділами обласних і районних державних адміністрацій при визначенні переліку пам'яток культурної спадщини

національного та місцевого значення.

Дерев'яні церкви є туристично привабливими об'єктами, тому матеріали даного дослідження можуть бути використані під час створення туристичних маршрутів Чернігівщини.

Література:

1. Вечерський В.В. Втрачені об'єкти архітектурної спадщини України. К.: НДІТІАМ. 2002. 59 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vecherskyi_Viktor/Vtracheni_obiekty_arkhitekturnoi_spadschyny_Ukrainy.pdf?PHPSESSID=khhpibqf878nr4ep7gfhln596 (дата звернення: 4.04.2023).
2. Вечерський В. В. Миколаївська церква в Новгороді-Сіверському // Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua/> (дата звернення: 6.03.2023).
3. Вечерський В. В. Українські дерев'яні храми. Київ : Наш час, 2008. 271 с.
4. Георгіївська церква (Седнів). Вікіпедія. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0_\(%D0%A1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B2\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0_(%D0%A1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B2)) (дата звернення: 10.03.2023).
5. Дерев'яна архітектура. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26074 (дата звернення 23.12.2022).
6. Дерев'яні храми України. URL: <http://www.derev.org.ua/main/about.htm> (дата звернення: 6.03.2023).
7. Драган М. Д. Українські дерев'яні церкви. Генеза і розвій форм: в двох частинах. Харків : Видавець Савчук О. О., 2014. 450 с.
8. Паньків Н. Є. Тенденції розвитку релігійного туризму в Карпатському регіоні України. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/05/2022-es-21-10.pdf> (дата звернення: 6.02.2023).
9. Сваричівка. Успенська церква. URL: <https://ukrainaincognita.com/chernigivska-oblast/svarychivka-uspenska-tserkva> (дата звернення: 6.04.2023).
10. Свято-Троїцька церква – перлина архітектурного мистецтва громади. URL: <https://novobilouska-gromada.gov.ua/news/1644576639/> (дата звернення: 6.02.2023).
11. Синавка. URL: <http://www.derev.org.ua/chernih/syniavka.htm> (дата звернення: 8.04.2023).
12. Скриль І. Пам'ятки архітектури як складова історико-культурних туристсько-рекреаційних ресурсів харківського регіону. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/378-Article%20Text-820-1-10-20141212.pdf> (дата звернення: 2.03.2023).
13. Слободян В. Каталог існуючих дерев'яних церков України і українських етнічних земель. Вісник ін-ту Укрзахідпроект реставрація. 1996. Т. 4. с. 96.
14. Стара Талалаївка. Дерев'яний шедевр. Україна інкогніта. URL: <https://ukrainaincognita.com/mista/stara-talalaivka-derev-ianyy-shedevr> (дата звернення: 6.02.2023).
15. Таранушенко С. А. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України. Повна редакція / Стефан Таранушенко; передне слово С. І. Білокінь; передм., наук. ред., додатки В. В. Вечерський; упоряд., прим. О. О. Савчук. Харків: видавець Савчук О. О., 2014. 896 с.
16. ТОП 5 дерев'яних церков Чернігівської області. Володимир Пилипенко. URL: <https://susplne.media/53950-top-5-derevanih-cerkov-cernigivskoi-oblasti/> (дата звернення: 6.12.2022).
17. Храм Покрова Пресвятої Богородиці, Синавка. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/68892_hram-pokrova-presvyatoy-bogorodicy-sinyavka.htm0 (дата звернення: 8.04.2023).
18. Церква Покрови Пресвятої Богородиці. URL: <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?lang=ua&idCrm=6a815f17-d454-045c-6d0f-58c2bb636da7> (дата звернення 24.12.2022).
19. Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / За ред. А.В. Кудрицького. Київ: УРЕ імені М. П. Бажана. 1990. 1007 с.

References:

1. Vechers'kyu V.V. Vtracheni ob'yekty arkhitekturnoyi spadschyny Ukrayiny. K.: NDTIAM. 2002. 59 s. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Vecherskyi_Viktor/Vtracheni_obiekty_arkhitekturnoi_spadschyny_Ukrainy.pdf?PHPSESSID=khhpibqf878nr4ep7gfhln596 (data zvernennya: 4.04.2023).
2. Vechers'kyu V. V. Mykolayivs'ka tserkva v Novhorodi-Sivers'komu // Velyka ukrayins'ka entsyklopediya. URL: <https://vue.gov.ua/> (data zvernennya: 6.03.2023).
3. Vechers'kyu V. V. Ukrayins'ki derev"yani khramy. Kyuyiv : Nash chas, 2008. 271 s.
4. Neorhiyivs'ka tserkva (Sedniv). Vikipediya. URL: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0_\(%D0%A1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B2\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B3%D1%96%D1%97%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0_%D1%86%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B2%D0%B0_(%D0%A1%D0%B5%D0%B4%D0%BD%D1%96%D0%B2)) (data zvernennya: 10.03.2023).
5. Derev"yana arkhitektura. Entsyklopediya suchasnoyi Ukrayiny_ URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=26074 (data zvernennya: 23.12.2022).
6. Derev"yani khramy Ukrayiny URL: <http://www.derev.org.ua/main/about.htm> (data zvernennya: 6.03.2023).
7. Drahan M. D. Ukrayins'ki derev"yani tserkvy. Heneza i rozviy form: v dvokh chastynakh. Kharkiv : Vydavets' Savchuk O. O., 2014. 450 s.
8. Pan'kiv N. Ye. Tendentsiyi rozvytku relihiynoho turyzmu v Karpat-s'komu rehioni Ukrayiny. URL: <http://journals.khnu.km.ua/vestnik/wp-content/uploads/2022/05/2022-es-21-10.pdf> (data zvernennya: 6.02.2023).
9. Svarychivka. Uspens'ka tserkva. URL: <https://ukrainaincognita.com/chernigivska-oblast/svarychivka-uspenska-tserkva> (data zvernennya: 6.04.2023).
10. Svyato-Troyits'ka tserkva – perlyna arkhitekturnoho mystetstva hromady. URL: <https://novobilouska-gromada.gov.ua/news/1644576639/> (data zvernennya: 6.02.2023).

11. Synyavka. URL: <http://www.derev.org.ua/chernih/syniavka.htm> (data zvernennya: 8.04.2023).
12. Skryl' I. Pam'yatky arkhitektury yak skladova istoriko-kul'turnykh turyst-s'ko-rekreatsiynykh resursiv kharkivs'koho rehionu. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/378-Article%20Text-820-1-10-20141212.pdf> (data zvernennya: 2.03.2023).
13. Slobodyan V. Kataloh isnuuyuchykh derev'yanykh tserkov Ukrayiny i ukrayins'kykh etnichnykh zemel'. Visnyk in-tu Ukrzakhidproekt restavratsiya. 1996. T. 4. s. 96.
14. Stara Talalayivka. Derev'yanyy shedevr. Ukrayina inkohnita. URL: <https://ukrainaincognita.com/mista/stara-talalaiivka-derev-iany-y-shedevr> (data zvernennya: 6.02.2023).
15. Taranushenko S. A. Derev'yana monumental'na arkhitektura Livoberezhnoyi Ukrayiny. Povna redaktsiya / Stefan Taranushenko; perednye slovo S. I. Bilokin'; peredm., nauk. red., dodatky V. V. Vechers'kyy; uporyad., prym. O. O. Savchuk. Kharkiv: vydavets' Savchuk O. O., 2014. 896 s.
16. TOP 5 derev'yanykh tserkov Chernihivs'koyi oblasti. Volodymyr Pylypenko. URL: <https://suspilne.media/53950-top-5-derevanih-cerkov-cernigivskoi-oblasti/> (data zvernennya: 6.12.2022).
17. Khram Pokrova Presvyatoyi Bohorodytsi, Synyavka. URL: https://ua.igotoworld.com/ua/poi_object/68892_hram-pokrova-presvyatoy-bogorodicy-sinyavka.htm0 (data zvernennya: 8.04.2023).
18. Tserkva Pokrovy Presvyatoyi Bohorodytsi. URL: <https://zruchno.travel/ObjectEntity/ObjectEntity?lang=ua&idCrm=6a815f17-d454-045c-6d0f-58c2bb636da7> (data zvernennya: 24.12.2022).
19. Chernihivshchyna. Entsyklopedychnyy dovidnyk / Za red. A. V. Kudryts'koho. Kyiv: URE imeni M. P. Bazhana. 1990. 1007 s.

Abstract:

Tatiana SHOVKUN, Inna MYRON. WOODEN CHURCHES OF THE CHERNIHIV REGION AS MEMBERSHIPS OF HISTORICAL AND CULTURAL HERITAGE

The revival of the spiritual traditions of the Ukrainian people contributes to the interest strengthening in the spiritual heritage, among which wooden churches occupy an important place. The article examines the wooden temples of Chernihiv region as components of the cultural and historical heritage. It has been established that 47 wooden temples are currently functioning in the territory of Chernihiv region. The authors compiled a list of wooden churches in the section of the administrative districts of the region and analyzed the features of their distribution. It has been established that the majority of wooden churches are common in Chernihiv and Koriuka administrative districts, which are located in the northern and north-western parts of the region. The grouping of monuments of wooden architecture of Chernihiv region according to the time of construction was carried out. The vast majority of wooden churches in Chernihiv region belong to the 18th-19th centuries. A significant number of wooden churches in the region were destroyed at the beginning of the 20th century. Based on the compiled list of destroyed temples of this period, it was established that the largest number of temples were destroyed in the Novgorod-Siversky and Chernihiv districts. Unfortunately, the process of destruction of temples continues. Most recently, the Uspenska Church (Kobyzhcha village), the Church of the Intercession of the Holy Virgin (Korynetske village) burned down. At the same time, there is a revival of the traditions of wooden church architecture. There are newly built wooden church buildings on the territory of the region, which date back to the 21st century. The following churches have been characterized: the Church of the Intercession of the Holy Virgin (Haivoron village), Church of the Dormition of the Blessed Virgin (Svarychivka village), the Church of the Intercession of the Holy Virgin (Synyavka village) as the oldest churches of Chernihiv region, Troitska (Novy Bilous village) as an example of the Chernihiv-Siver school of monumental architecture; Georgiyivska (Sedniv town) as an example of monumental wooden buildings of the Left Bank of Ukraine of the Baroque period; Mykolayivska (Novgorod-Siverskyi city) as an example of wooden baroque churches of Chernihiv region; Uspenska (Voloskivtsi village) as an example of Cossack wooden architecture of the Left Bank of the XVII-XVIII centuries; Uspenska (Sylchenkove village) as an example of a religious building in the "parish" style. The wooden churches of Chernihiv region as components of the cultural and historical heritage are of direct interest both to researchers of the cultural heritage of the region and to the general population. A map of the location of the existing and lost wooden churches of the region was made. The opportunities for the development of religious tourism, based on the presence of a significant number of sacred objects, were analyzed.

Key words: Chernihiv region, historical and cultural heritage, sacred objects, wooden churches.

Надійшла 17.04.2023р.